

Inovacije u kriznim vremenima na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu Stanić

Sanela Stanić

*Poljoprivredni fakultet, Univerziteta u Beogradu, Nemanjina 6, 11080 Zemun
(sstanic95@gmail.com)*

SAŽETAK

Ovaj će rad predstaviti rezultate analize utjecaja krize na nabavu inputa i prodaju poljoprivrednih proizvoda, na malom obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu Stanić, u brdsko-planinskom području. Analiza farme izvršena je u kriznom razdoblju ožujak – rujan 2020. godine. Glavne metode korištene u pripremi rada su dijalog – kao glavna metoda, kvantitativne metode i povijesna metoda. Analiza pokazuje da je u vrijeme krize došlo do promjene u trgovinskom toku farme i korištenju novih prodajnih kanala.

Ključne reči: poljoprivredno gospodarstvo, nabava, prodaja, krizno stanje.

UVOD

Mala obiteljska poljoprivredna gospodarstva imaju tendenciju da svoju proizvodnju plasiraju na širu potrošačku masu. Konkurentni proizvod koji se može izvesti na tržište zahtijeva produktivan rad pojedinca, takav rad dovodi do promjene položaja tog pojedinca u društvu, čini ga profitabilnim, a profitabilan rad poboljšava kvalitetu života (Zarić, 2013). Osim stjecanja novih znanja, mala poljoprivredna gospodarstva moraju obratiti pažnju na kretanje vanjskih čimbenika (vremenski uvjeti, kamate, cijene, uvjeti u zemlji) koji neizravno utječu na kvalitetu proizvodnje, čime se ograničava mogućnost plasmana proizvoda, poput krize početkom 2020. godine. Sukladno tome, predmet istraživačke analize je nabava

i prodaja poljoprivrednih proizvoda malog obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva mješovitog tipa u brdsko-planinskom području za vrijeme izvanrednog stanja. Kriza je trajala 53 dana, počevši od 15. ožujka, dok je kraj krize 6. svibnja pratila krizna situacija koja još uvijek traje ("Službeni glasnik RS", br. 65/2020). Cilj je ovog rada utvrditi način nabave inputa i prodaje poljoprivrednih proizvoda u kriznim situacijama na farmi Stanić, u brdsko-planinskom području.

MATERIJAL I METODE

Metode istraživanja i izvori podataka temelje se na vođenju evidencija i dnevnika na farmi. Glavne metode korištene u pripremi rada su dijalog – kao glavna metoda,

kvantitativne metode i povijesna metoda. Dijalog je zamišljen izravnim razgovorom koji se odnosio na uvjete i metode kupnje i prodaje na farmi, funkcioniranje farme u kriznom stanju, preusmjeravanje trgovinskih tokova. Intervjuom i izravnim uvidom u dokumentaciju izvršena je usporedna analiza trenutne i prethodne situacije na temelju koje su se mogli izvući prvi deduktivni zaključci. Tijekom nekoliko tjedana praćenja stanja nabave i prodaje, kao i čestih dijaloga s nositeljem obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva, uči se o apstraktnim osnovama i postupcima koje farma koristi. Naime, metodom specijalizacije i konkretizacije farma je odvojila ustaljene metode nabave i prodaje od metoda prilagođenih kriznoj situaciji. Kada ispituje članove kućanstva, svaki član ima svoju ulogu u kućanstvu, s tim da farma uvijek funkcionira kao cjelina. Sinteza podataka s farme konkretizira opće stanje farme te posebno i pojedinačno stanje svakog člana farme.

REZULTATI I RASPRAVA

Karakteristike područja na kojem se nalazi farma

Općina Brus jedna je od šest općina koje pripadaju Rasinskom okrugu. Smještena je na istočnim padinama Kopaonika, između Rasine i Graševačke rijeke. (Jeličić, 2013). Područje općine Brus iznosi 605 km², prosječna nadmorska visina je 450 m, a prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine u ovoj općini živi 16.317 stanovnika, s ukupno 58 seoskih naselja, uključujući Veliku Grabovnicu (Republički zavod za statistiku, 2011). Selo Velika Grabovnica dobilo je ime po prostranstvu šume graba koja prati vodotok rijeke Velike Grabovnice. Kuće se nalaze između spomenute rijeke, potoka Lanišnjice i rijeke Velike. Selo je

razbijenog tipa, odnosno obuhvaća nekoliko zasebnih dijelova, među kojima su oranice, voćnjaci, pašnjaci (Đurković, 2011). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, selo ima 594 stanovnika, gdje su muškarci zastupljeniji u ukupnom stanovništvu (Republički zavod za statistiku, 2011). Predmetno gospodarstvo Stanić nalazi se u središnjem dijelu sela, upravitelj farme je Stanić Živojin (djed), a radna snaga koja je stalno aktivna na farmi su i članovi obitelji: Slobodan (otac), Svetlana (majka), Dobrila, Aleksandra (sestra) i Sanela (autor). Farma obrađuje 6,63 ha u (polu) intenzivnoj proizvodnji. U dvorištu farme nalazi se oko 2,5 ha, gdje se i gdje se nalazi obiteljska kuća s vrtom koji uključuje pomoćne sadržaje i staje. Farma se bavi mješovitom proizvodnjom koja uključuje: voćarstvo, ratarstvo, povrtarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo. Proizvodnja koju realizira temelji se na vlastitim parcelama ukupne veličine 2,8 ha i na unajmljenim parcelama ukupne veličine 3,83 ha. Zbog usitnjenosti parcela i reljefnih karakteristika, prosječna veličina čestica je nešto veća od 30 a. Tlo je raznoliko, dijelom ilovasto, dijelom smolnica, nešto manje aluvijalno. Na učinak poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvu, krizna situacija donijela je velike promjene, kako financijske, tako i proizvodne. Poljoprivredno gospodarstvo je na temelju težnji i iskustva u kizi zaključilo da je jedini način opstanka biti produktivniji u stočarstvu jer predstavlja jedan od značajnih prihoda.

Rizici u poljoprivrednoj proizvodnji u 2020. godini

Rizik predstavlja neizvjesnost budućeg ishoda i ne može se sa sigurnošću predvidjeti. (Milić, Kalanović, Veljović, 2013). Biološki karakter poljoprivredne proizvodnje i vanjski

uvjeti imaju velik utjecaj na ispoljavanje rizika. (Vasiljević, Kovačević, Zakić, 2014) Planirana proizvodnja nastoji smanjiti rizike u poljoprivrednoj proizvodnji i na najpovoljniji način spriječiti postojeće proizvodne kapacitete. Uz plodored i savjestan tretman zemlje, farma postiže najbolje prinose za ovaj brdsko-planinski dio, međutim 2020. godinu karakteriziraju tri pojave na koje farma nije mogla utjecati, a to su:

1. Mraz u razdoblju ožujak – travanj, kiše koje su bile česte u razdoblju travanj – rujanj i tuča koja je povremeno padala u razdoblju svibanj - kolovoz. Najveće posljedice bile su na otvorenoj proizvodnji, posebno u uzgoju povrća i voća.
2. Pojava virusa COVID-19, koji je utjecao i nastavlja drastično utjecati na kupnju sadnica i prodaju proizvoda na tržištu. Nemogućnost kretanja uzrokovala je prijevremenu sjetvu, sadnju i njegu biljnih usjeva, a kasna sadnja biljkama otežava preživljavanje i kasnu godinu berbe. Odgađanje rokova imalo je značajan utjecaj na proizvodni kapacitet pogona, gdje se nabava uzročno odrazila na prodaji proizvoda. Obično dobavljači donose svoj sadni materijal na tržnice, no nabava je iz nužde bila moguća samo izravno od dobavljača.
3. Korištenje novih prodajnih kanala: farma je koristila posredničku prodaju u normalnim uvjetima. Nositelj kućanstva nije bio u izravnom kontaktu s kupcem. Međutim, krizni uvjeti nametnuli su dva nova prodajna kanala: telefonom i putem

mrežnih platformi (Facebook i Instagram) – izravan kontakt i dogovor s potencijalnim kupcem o svim aspektima prodaje.

Rizici i vanjski čimbenici imaju uzročno-posljedičnu vezu, ne samo s proizvodnim kapacitetima u 2020. godini, već i u godinama koje dolaze. Osim velike štete, koja je bila u voćarstvu oko 60 %, vinogradarstvu 90 % i povrću oko 70 % ukupnog potencijala, ostale proizvodne grane nisu patile zbog zadanih uvjeta. Što se tiče poljoprivrede, kasnije je uslijedila sadnja kukuruza, a isto tako i stočarska proizvodnja. Poljoprivrednik nije imao poteškoća i nije imao financijskih troškova.

Nabava sredstava za proizvodnju u kriznom stanju

Optimalan rok sjetve za sve usjeve zasijane u brdsko-planinskim predjelima, posebno na području Velike Grabovnice, postiže se u razdoblju od 2. ožujka do 15. svibnja. S obzirom na to da je u razdoblju primjene optimalnih agrotehničkih mjera 2020. godine započela krizna situacija, nagovijestio se problem nabave sredstava za sjetvu. Nemogućnost kretanja bila je glavni problem u nabavi ulaznih podataka na malim farmama. Telefonsko naručivanje sadnog materijala i dostava sadnica poštom rezultirali su lošim tretiranjem biljaka tijekom isporuke. Međutim, to nije bio jedini problem tog razdoblja, kasni mrazovi koji su uslijedili u ožujku imali su negativan utjecaj na poljoprivredu i tako prouzročili stagnaciju u biljnoj vegetaciji, posebno povrtlarskim i oraničnim kulturama, kao i voćnjacima, koji su se nalazili u blizini. Nemogućnost tretiranja voćnih kultura protiv mraza zbog

zatvorenosti poljoprivrednih ljekarni u vrijeme lockdowna, uzrokovala je uništenje 60 % ukupne proizvodnje. Posljedice su se odrazile, djelomično odmah: u uzgoju 80 % neuspjeha sadnog materijala, u voćarstvu i vinogradarstvu 50 % smrznutih pupova i izbojaka, a jedan se

dio odrazio kasnije, na prinos zbog sporog oporavka od oštećenja, gdje je i ostao: u voćarstvu oko 40 %, vinogradarstvo 30 % i povrće 70 %, ostali nasadi, ostale proizvodne grane nisu patile zbog zadanih uvjeta. Iznos troškova stjecanja prikazan je u sljedećoj tablici:

Tablica 1. Iznos troškova nabave za razdoblje 2015. – 2020. godine:

Troškovi nabave	Valuta	Iznos
Prosjek svih troškova za razdoblje 2015. – 2019. godine	EUR	909,71
Troškovi 2020. godine	EUR	1360,21

Nabava sredstava u ratarskoj i povrtlarskoj proizvodnji

Izravna nabava od dugoročnih dobavljača, čiji su proizvodi već korišteni tijekom suradnje prethodnih godina, čak i u ovoj kriznoj situaciji, pružala je farmi dodatnu sigurnost, ali i veće troškove nabave, s obzirom na situaciju neadekvatnog prijevoza. Kako bi poljoprivredno

gospodarstvo povećalo sigurnost naručenog sadnog materijala na najvišu razinu, moralo je vlastitim sredstvima otići u dvorište dobavljača kako bi preuzelo drugu isporuku sadnog materijala, što prethodnih godina nije bio slučaj.

Tablica br. 2: Nabava sadnog materijala u ratarskoj i povrtarskoj proizvodnji 2020. godine

Sadni materijal 2015-2020.	Jedinica mjere	Cijena/jedinici mjere	Količina	Iznos/EUR
Rajčica	kom	0,42	45	18,9
Paprika – slatka	kom	0,85	15	12,75
Paprika – ljuta	kom	0,08	20	1,16
Kupus	kom	3,82	25	95,5
Krastavci	kom	0,12	25	3
Peršun	pakiranje	0.008	60	0,48
Mrkva	pakiranje	0.025	210	5,25
Gavez	kom	0.17	25	4,25
Ren	kom	0.17	50	8,5
Kukuruz	zrno – vreća	212,63	0,5	106,315
Pomoćni materijal-vezivo	kom	1,02	10	10,2
Ukupno 2015-2020.	EUR			266,305

Nabava u proizvodnji voća i vinograda

Voćarska i vinogradarska proizvodnja značajno se razlikuje od proizvodnje ratarskih kultura i povrća po sezonskim ulaganjima i nabavi sredstava. Kada se uzgajaju voćnjaci koji su višegodišnji, početno ulaganje u ove proizvodnje znatno je veće od bilo koje druge proizvodnje kojom se poljoprivredno

gospodarstvo bavi. Nabava sredstava ogleda se u nabavi folijarnih i površinskih gnojiva koja se najviše koriste u voćarstvu i vinogradarstvu, pa su troškovi obrade uključeni u troškove proizvodnje voća i grožđa. Nabava je provedena u nepovoljnom razdoblju, zbog zatvorenosti poljoprivrednih ljekarni u vrijeme lockdowna. Osim nepravodobne nabave, uobičajene su i druge okolnosti nabave.

Tablica br. 3: Nabava sredstava za folijarnu i površinsku obradu bilja u 2020. godini

Folijarna obrada	Jedinica mjere	Cijena/jedinici mjere	Količina	Iznos/EUR
Gorivo za uzgoj	l	1,29	100	129
Ukupni troškovi za folijarno gnojiva	l			141,02
Herbicidi	l	21,27	2.5	53,175
Fungicidi	l	17,01	1	17,01
Insekticidi	l	25,51	1.5	38,265
Pesticidi	l	21,27	1.5	31,905
Ukupni troškovi folijarne obrade	EUR			410,375
Površinsko tretiranje	Jedinica mjere	Cijena/jedinici mjere	Količina	Iznos/dinara
NPK15/15/15	kg	0,34	650	221
KAN	kg	0,34	250	85
Ukupni troškovi površinskog gnojiva	EUR			306

Nabava sredstava u stočarstvu

Stočarska proizvodnja je najspecifičnija proizvodnja na farmi i općenito proizvodnja kojom se farma bavi intenzivnije od ostalih poljoprivrednih proizvodnja u izvanrednom razdoblju. Prinos stočarske proizvodnje u određenom razdoblju nije doveden na tržište, već je korišten za širenje osnovnog stada. U

stočarstvu je jedina opskrba farme hrana za kokoši nesilice i to polovica količine, s obzirom na to da najviše hrane za stočnu hranu proizvodi obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo.

Tablica br. 4. Nabava sredstava za stočarsku proizvodnju u 2020. godini

Vrste troškova	Jedinica mjere	Cijena/jedinici mere	Količina	Iznos/EUR
Veterinarske usluge	eur	0,05	5000	250
Dodatna hranjive tvari za legla	vreća	0,16	410	65,6
Ukupni troškovi	EUR			315,6

Izravna prodaja poljoprivrednih proizvoda

Izravna prodaja poljoprivrednih proizvoda, bilo koje od pet kategorija, uključujući: voćarstvo, vinogradarstvo, povrće, ratarstvo i stočarstvo, prodana je i još uvijek se prodaje izravno na farmi Stanić, osim većih količina voća koje se vlastitim prijevoznim sredstvom prevozi u hladnjaču s kojom je farma surađuje ili lokalnim kupcima koji farmu kontaktiraju putem medija. Farma Stanić ne vozi i ne kupuje samo vlastite, već i poljoprivredne proizvode s drugih farmi. U vrijeme krize proces proizvodnje na farmi još je trajao. Osim stočarskih proizvoda, ostali poljoprivredni proizvodi tijekom krize nisu stigli na prodaju zbog agrotehničkih mjera, optimalnih rokova žetve, kasne sjetve i teških vremenskih uvjeta. Stoga su se tijekom krize na farmi prodavali samo proizvodi od stoke, dok su se tijekom krize prodavale stoka i ostala proizvodnja koja je tijekom berbe stigla na prodaju. U periodu 2015. –2020. prosječna plaća iz stočarske proizvodnje iznosi 7.229,73 eura, proizvodnje voća 4.167,72 eura i ostale proizvodnje 2.126,39 eura.

Izravna prodaja stočarskih proizvoda

U danom vremenskom razdoblju, ožujak – rujna, zastupljenost stočarske proizvodnje bila

je velika u usporedbi s drugom poljoprivrednom proizvodnjom, posebno voćem i povrćem, jer je potomcima bilo dopušteno širenje osnovnog stada. Prodaja se odvijala na nekoliko načina: izravnim dolaskom na farmu, prodajom određenih proizvoda putem interneta i telefonskim narudžbama, gdje je farma trebala isporučiti proizvode kupcu. Ova vrsta prodaje prvi je put korištena na farmi ove godine i bila je vrlo isplativa. Proizvodi od stoke bili su prva vrsta proizvoda koja se na farmi prodavala na “digitalni” način, a ova vrsta prodaje kasnije je primijenjena na sve vrste proizvoda. Uzgoj svinja i uzgoj peradi imali su najveći prodajni potencijal u određenom razdoblju i stoga su bili najisplativija proizvodnja. U 2020. godini prosječni prihod od stočarske proizvodnje iznosi 10.206,68 eura.

Izravna prodaja u voćarskoj proizvodnji

Voćarska proizvodnja nije se promijenila u odnosu na prethodne godine, s obzirom na to da su voćnjaci višegodišnji nasadi. Međutim, zbog klimatskih uvjeta površina koja se koristi u voćarstvu nije smanjena, već je djelomično uništena, jer se smanjio prinos. Voće koje je preživjelo do tehnološke zrelosti predstavlja mali, ali značajan dio prihoda farme. Prodaja voća i proizvoda od stoke dala je zavidne financijske rezultate

poljoprivrednim gospodarstvima u razdoblju općeg sloma i stagnacije. Nevjerica koja je među članovima bila na početku prerasla je u želju za poboljšanjem i širenjem tih prodajnih kanala, a farmi je dala motivaciju i želju za uspjehom. U 2020. godini prosječni prihod od proizvodnje voća je 5.564,42 eura.

Izravna prodaja ostale proizvodnje

Ostala proizvodnja farme Stanić uključuje: ratarsku, povrtlarsku, vinogradarsku proizvodnju, šume i pašnjake. Ova proizvodnja poljoprivrednom gospodarstvu donosi najmanje profita, a najmanje proizvoda donosi na tržište, jer se uglavnom koristi za potrebe farme. Prodaja je izvršena u manjoj mjeri, ali značajna za određeno razdoblje. Kupci su bili zainteresirani i ova vrsta proizvodnje uglavnom se prodavala putem internetske prodaje. U 2020. godini prosječna plaća iz ostale proizvodnje iznosi 4.252,78 eura.

ZAKLJUČAK

Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo Stanić 2020. godine bavi se stočarstvom, vinogradarstvom, ratarskom, povrtlarskom i voćarskom proizvodnjom. Od stočarstva su najzastupljeniji uzgoj svinja i peradarstvo, koji su ujedno i najisplativija proizvodnja. Najčešće voće su šljiva, malina i kupina. Tri najznačajnija rizika koja poljoprivredno gospodarstvo pokušava minimizirati, odnosno koje želi neutralizirati tijekom poljoprivredne proizvodnje, su klimatske promjene, nezagarantirane cijene i nove vrste prodaje. Nabavka je u izvanrednim uvjetima bila najteža za proizvodnju povrća, tj. sadni materijal, osim toga folijarna i površinska gnojiva nisu bila dostupna tijekom krize. Izvanredna situacija

trajala je tijekom razdoblja nabave inputa u proizvodnom procesu, dok je izvanredna situacija utjecala na prodaju poljoprivrednih proizvoda, prodajni kanali su se smanjili na izravnu prodaju s farme, bez dodatnih viškova troškova i slično. Godine 2020. zaživjele su nove vrste internetske prodaje koje farma želi i dalje primjenjivati u normalnim uvjetima. Nove vrste pristupanja Internetu su Facebook i Instagram platforme, uz koje je i telefonska trgovina široko zastupljena. Većina trgovine u 2020. godini odvijala se "digitalno", što je farmi donijelo veliku dobit.

LITERATURA

Dnevnik farme za razdoblje 2015.-2020. godine,

Đurković G. (2011). Rodoslov, Centar za kulturne djelatnosti i bibliotekarstvo, Brus: 152-165.

Evidencija promjena na farmi, (ožujak-rujan 2020),

Jeličić A. (2013). Kopaonik planina Bogova, Kulturno-prosvetna zajednica Srbije, Centar za kulturne delatnosti i bibliotekarstvo, Brus: 27-29.

Milić D., Kalanović B., Veljković B. (2015). Upravljanje i organizacija proizvodnje voća i vinograda, Poljoprivredni fakultet, Beograd: 95-100,

www.popis2011.stat.rs (15.10.2020),

Vasiljević Z., Kovačević, V., Zakić V. (2014). Razvoj instrumenata za upravljanje poslovnim rizicima u poljoprivredi u funkciji ekonomskog razvoja Srbije. Ekonomski vidici: 333-346.

Zakon o valjanosti uredbi koje je Vlada usvojila uz supotpis predsjednika Republike za vrijeme izvanrednog stanja i potvrdila Narodna

skupština. Službeni glasnik RS br. 65/2020)

Zarić V. (2013). Trgovačko kreditiranje ekonomskih i prehrambenih proizvoda, Poljoprivredni fakultet, Beograd: 18-30.

Innovations in times of crisis on the Stanić family farm

ABSTRACT

This paper will present the results of analysis of impact of the crisis on procurement of inputs and sales of agricultural products, on a small family farm Stanić, in a hilly and mountainous area. In the crisis period March-September 2020, an analysis of the farm was performed. The main methods used in the preparation of the paper are dialogue - as the main method, quantitative methods, and the historical method. The analysis shows that during the crisis there was a change in the trade flow of the farm and the use of new sales channels was introduced.

Key words: farm, procurement, sales, crisis